

Néma sebességgel New Yorkba és vissza

Amerika minden odalátogató számára kihívás. Vagy látvány. Vagy új gondolatok bölcsője. Amerika nő, akit magadévá kell tenned, vagy legalább azt kell érezned, hogy a tied is: illúzió. Amerika a ráció, a pragmatizmus világa. Amerika maga a demokrácia. Amerikát lehet szeretni, ám lehet nem szeretni is.

Ilyen és ehhez hasonló gondolatokkal ültem repülőre, hogy a magam számára meghódítsam ha nem is az egész Amerikát, legalább New Yorkot. Ám a célállomásig több, mint kilenc órás cigarettamentes út volt hátra, amelyet sebességbe csomagolva még el kellett töltenem valahogy. A repülés azonban inkább biztonságos csalódottságot okozott, mint valóságos sebességben-levést. Minél nagyobb sebességbe kerültem, annál inkább nem éreztem azt, vagy egyszerűen nem létezett számomra. A felhők fölötti referencianélküliségben csak a gép zaja juttatja eszünkbe, hogy sebességben vagyunk. Az ablakon túli világ napsütötte kékeség, alattunk felhős vagy felhőfoszlányos tájtalanság. Itt tényleg nincs semmi, csak sebességpályák.

Kilenc-tíz óra ilyen viszonyok közepette hosszú idő. Ám az idő hosszúsága érzetének lecsökkentését a stewardessek készségesen segítik. Korábbi előképzeteim szerint – ugyanis először ültem repülőgépen – a stewardessek csinos, kedves nőkként jelentek meg. A Malév realitása azonban mást mutatott: a stewardessek nem mind csinosak, nem is mind nők, sőt nem is stewardessek, hanem inkább kiszolgálók, felszolgálók, egyfolytában rohangáló pincérek. A gépen szinte folyamatosan tenni kellett valamit: enni, inni, tévét nézni, híreket vagy zenét hallgatni, biztonsági övet bekapcsolni és kikapcsolni, úrlapokat kitölteni, és a stewardessek bármiben segítettek. Az utazás monotoniját mintha csak egy helyben ülő és gondoskodásra szoruló gyerekként lehetne elviselni.

Az utazást természetesen minden szempontból biztonságossá kell tenni. Ezt szolgálja többek között az a szabály is, hogy az utastérbe nem szabad semmilyen szűrőeszközt sem felvinni. A magam részéről ezt nagyon komolyan vettem, azonban a gépen felszolgált ételhez szokványos, fémből készült villát és kést adtak. Mire jó akkor ez a tiltó szabály? Hiszen – ha akarnám – a késsel könnyen leszúrhatnám a mellettem ülő utast. Igaz, gondoltam rögtön tovább, ő is bármikor megteheti ezt – egymásrautaltságunk következtében tehát jó lesz óvatosnak lenni.

Álmaim New Yorkjába úgy szokás megérkezni, hogy a napsütötte felhőtlen város fölött a repülő megkerüli a Szabadság-szobrot, majd pedig kedélyesen landol. De ez újra csak tudatlanságból fakadt álmom maradt. A gép valóban szépen landolt (ezért pedig a jórészt kelet-európai utasok tapssal meg is jutalmazták a kapitányt), ám New York szürkén, komoran, borult éggel és esővel fogadott. A gép ablakán kinézve egyetlen felhőkarcolót se látni, mintha valami mező közepére érkeztünk volna meg. Tessék: ez Amerika? Sem felhőkarcolók, sem Szabadság-szobor, csak beborult ég (hőmérséklet 43°F, azaz 6°C), amely még nyomasztóbbnak hatott a több órás napsütéses utazásból gyakorlatilag néhány perc alatt történő váltás után.

A vámvizsgálaton a legelső között átestem, ám házigazdáim (természetesen?) nem vártak. A közel tíz órás cigaretta-hiány miatt a repülőtér épülete mellett rágyújtottam egy olyan helyen, ahonnan láthattam azokat, akik várják a többi utast. Ki vár kit? – gondoltam, ám negyedórás várakozás után megérkeztek azok, akiknek rám kellett volna vámiuk. Örülök, hogy szerencsésen megérkeztetek a JFK-ra – közöltem velük mindenekelőtt. Kissé később azonban az otthonról hozott szilvapálinka, az ottani Guinness, az utazás fáradtsága és az időeltolódás kellemes homályba sodort.

Első sétám csak Woodside-ra korlátozódott. Az az utca, amelyiken ismerőssémmel végigsétáltunk, egyáltalán nem volt tiszta, fölötte pedig a 7-es metró vonala húzódott végig, ezért gyakran elviselhetetlenül zajossá vált. Az utca két oldalán, saroktól sarokig mondhatni szabályos sorrendben ismétlődnek a boltok, cégek: élelmiszerbolt,

fodrászat/műkörömszűző, mosoda, ügyvédi iroda, végül pedig egy étkezdé vagy egy kocsmá. Ezek lennének egy amerikai polgár alapvető szükségleteit kielégítő helyek? Ha igen, akkor ez a világ röviden erről szólna: vásárlás, evés-ivás, testkarbantartás, adminisztrálás, szórakozás – azaz földi öröme és kötelezettsége egymásutánja.

Egy magamfajta átlagsétáló egyik első észrevétele a közlekedést irányító táblákra, illetve kijelzőkre vonatkozott. Van valami gyerekes, pedagógiai célzat abban, ahogy az ottani közúti táblákon szövegek jelennek meg. Európában jórészt csak jelek irányítják a forgalmat, itt pedig szövegek, az egyezményes jelek egyértelmű interpretációi. Egyirányú utca: ONE WAY, gyalogos átkelőhelyeken a DON'T WALK vagy a WALK opciók terelnek, zsákutca: DEAD END, behajtani tilos: DO NOT ENTER (ám ha mégis behajtottál, már vár a következő tábla: WRONG WAY), az autópálya szélét ne használd: NO SHOULDER, stb. Vajon mindez azt jelentené, Amerikában a szövegnek, a betűnek van súlya, míg Európa a jelek használata felé toldott el? Vagy Amerikában a betű használata demokratikusan elterjedt, és a közúti kultúra része lett, míg Európában a „betűt” sokkal inkább a nagybetűs Kultúra részeként kezelik, és nem engedik, hogy az utcán csak amúgy heverjen? Bármilyen jel nagyobb többértelműséget hordoz, mint a kiejtett, vagy főleg a leírt szó. A szavak amerikai közlekedésben való elterjedt használata talán a még inkább egyszerűsítésre és egyértelműsítésre való törekedést testesíti meg, az esetleges balesetek utáni jogi viták lerövidítését. Kissé naivnak hat mindez, ám igencsak pragmatikus.

Manhattanbe, a felhőkarcolók igazi otthonába csak második New York-i napomtól kezdve kezdtem járni. A Greenwich Village, Soho, Time Square, World Trade Center, Chinatown, Financial District, Wall Street környéki épületek lenyűgözően egyszerűek. Ezek az épületek talán nem is építészeti remek, hanem sokkal inkább mérnöki teljesítmények. Az összezsúfolt, egymáshoz nagyon közel épített felhőkarcolók mintha önmagukat reklámoznák a város érdekében. Gondolom, nem véletlen, hogy a felhőkarcolók homlokzatán csak elvétve találunk feliratokat vagy reklámszövegeket. Itt az építé-

szeti fenségesség önmagáért beszél, és cselekvésre, például fotózásra késztet. A fenség azonban nem mint esztétikai kategória jelenik meg, hanem mint az emberi picinység és nagyság vegyülete folyik bele a gondolkodásba: rációja és racionális tevékenysége által a kis, parányi, efemer, véges ember képes a természetet monstrumszerűen meghaladó szabadságot teremteni. Az East Riveren átnyúló híd, a Brooklyn Bridge szintén olyan, mint a felhőkarcolók: szabályos, szimmetrikus, racionális monstrum, amely beleolvad a városképbe. A különböző sebességhasználók, azaz autósok, gyalogosok, biciklisek, görkorcsolyázók külön kijelölt sávokban tehetik meg a híd két vége közötti hosszú távolságot. A felhőkarcolók és a híd függősodronyai egymásba olvadó tája megköveteli a fotózást, itt mintha bűn lenne fényképet nem készíteni (a pragmatikus Amerika ezen szögletében nem lepődnek meg, ha turisták számára bevezetnék a fotózási adót). Itt mindent a látvány dirigál (ám nem úgy, mint a párizsi múzeum-logika).

A felhőkarcolók távolról összerakható dobozgyüttesnek néznek ki, ugyanakkor van valami fallikus szilárdság is bennük (vö. „erected in ...”). A nagy, végtelen, kiismerhetetlen, kalanddús, hullámzó, ám mégis horizontális óceán ellenpólusaként a kalkulatív emberi ész függőleges vívmányait jelképezik. Közelről természetesen az összes ilyen épületnek megvan a maga egyénisége, érzékelhetőbbé válnak sajátosságaik, illetve különbségeik, és kiderül, mindegyiknek saját színe és formája van. Főleg az épületek felső részén, a tetőhöz közeli emeleteken törekedtek valamilyen sajátos alakzat kialakítására, ami érthető is, hiszen az alsóbb szintek kevésbé láthatók, és ezért nem vehetnek részt a város imidzsének árnyalásában. Jellemző azonban, hogy a legmagasabb épületegyüttes, a World Trade Center ikertornya (Twin Tower) felső részén semmilyen látványos megoldást nem eszközöltek, hiszen a két 107 emeletes tömb nagysága mintegy önmagáért beszél.

A felhőkarcolók között bolyongva érthetőbbé, egyszersmind érezhetőbbé válik az amerikai filmgyártásban elterjedt városi katasztrófafilmek sikere (és egyáltalán létezése). A néha dobozszerűen

könnyednek tűnő épületek mintha bármikor felborulhatnának, sőt akár ha csak egyik is eldőlné, a többi dominószerűen követné azt. Egy ilyen katasztrófa az emberi vívmány meggyalázását, az ember kiszolgáltatottságát tudatosítja. Ám – akárcsak a filmbeli happy endekben – a jó mindig győzni fog: a valóságban az épületek nem omlanak össze, az ember tehát csodálatos racionális lény.

A felhőkarcolók méltó otthona, természetes közege azonban az este, az éjszaka. Ilyenkor, mondhatni önmaguktól függetlenül, ám mégis intenzíven élnek. A különböző irodákban, helyiségekben felgyűjtött villanyégők önkéntelenül is hozzájárulnak a városkép megteremtéséhez. Akárcsak a pointilista festők, akik pontszerű halmazok segítségével állítják össze képeiket, a New York-i éjszakában ezek a fényponthalmazok járulnak hozzá a végső imidzs megtervezéséhez. A felhőkarcolók visszahúzódnak a sötétbe, és a metropolis látványigénye érdekében bensejüket e fénypontokon keresztül áldozatkészen feltárják.

Vajon kik élnek, illetve kik laknak e fénypontok mögött? A hatalmas épületek belseje teljesen felparcellázott, így a fények mögött talán nem is emberek, hanem tömegelemek tartózkodnak. Magányos tömegelemek, akik jó esetben csak a nagyon közeliakkal kommunikálnak. Ám az épületekben jórészt cégek, világcégek működnek, így e tömegelemek nemcsak a nagyon közeliakkal, hanem a nagyon távoliakkal (az egész világgal) is kapcsolatban állnak. Ahogy egy kivilágított iroda is pusztán csak egy pont a világváros éjszakai imidzsén, úgy az irodában dolgozó is csak egy pont a világ valamelyik hálózatában. E pontszerűség azonban egyfajta magánnyal jár: a yuppiek talán otthonosan kommunikálnak a világban, ám idegenek, magányosok saját világukban. Ezért az emberi kapcsolatok ott mintha a szexuális élvezetek ígérete és a magányból való kilépés reményének metszéspontján jönnének létre – és ebben a kontextusban végülis mindegy, hogy a másik milyen nemű, mennyire fiatal vagy idős, sőt néha az is, hogy élő-e vagy halott.

A magánytól való menekvés az újságok halálhirdetéseiben is tetten érhető. Nem, nem az öngyilkosságok növekvő számát igazoló

statisztikai bűvészkedésekre gondolok! A New York Times hasábjain egy elhalálozási hír részletesebb, mint egy (kelet-?)európai szakmai önéletrajza, aki pályázási sikere növelésének reményében azt is beleírja, amit sohasem csinált. A New York-i hirdetésekben megtudhatjuk viszont az elhunyt egész szakmai pályafutását, beleértve végzettségét, munkahelyét, összes valaha létező beosztását, sőt különböző magánéleti vonatkozásait is. Mi ez, ha nem magányigazoló bizonyítvány? „Éltem, sok mindent tettem, nem figyeltek rám eléggé, íme most – halálom után még egyszer – feltárom mindenem”. Ami érdekes továbbá, hogy e hirdetést nyilván nem az elhunyt jelentette meg, hanem valamelyik hozzátartozója, aki eszerint szintén e magánylogika áldozata.

A Central Park fele tartva rábukkantam egy pici parkra. Ebédidő volt, sokan voltak a szabadban, mindenki keresett egy üres, mozgatható széket, azt letette majd valahová, és magányosan elkezdett táplálkozni. Ám az evésen kívül mindenki tett még legalább egy dolgot: vagy olvasott, vagy walkmanjével zenét hallgatott, vagy valami mást. Fogyasztás által lehet hogy egydimenzióssá válik az ember, ám a fogyasztói szokások egyre árnyaltabbá válnak, és egymást kiegészítik. Aki fogyaszt, az tényleg fogyaszt, félfogyasztó nem lehetséges.

A parkokba is valójában fogyasztókat várnak. Minden park bejáratánál illik–nem illik jellegű táblák hirdetik, hogy a rendszerint téglalap alakúra tervezett övezetben mit szabad és mit nem szabad tenni. A megtervezett parkokban mindenki szabadnak érezheti magát, hiszen a padok ritkák, a mozgatható székeket pedig bárki odateheti, ahova akarja, oda ülhet, ahova akar, ám (mivel a szabadság az anarchia ellentettje) lábat feltenni egy másik székre, vagy ne adj’ isten egy virágágyás szegélyére már nem lehet, rögtön rendőrök lépnek közbe.

A nagy kiterjedésű Central Park alapterülete szintén téglalap alakú. A park belül nem követi a várostervezés egymásba függőlegesen torkolló utcáinak sémáját, hanem a külvilág (értsd: a parkon kívüli világ) logikáját látszólag megtagadva, itt természetről van szó. Csak-

hogy az átgondolt természetszeretet eredménye egy nagyon is racionális természet lett. Tavakat találunk, amelyekbe kacsákat telepítettek, pici dombocskákat is láthatunk, ám a sétányok mellett az autós és kerékpár-pályák is ott feszítenek, a fűben, a fák alatt pedig rengeteg mókus van. A park déli részén azonban lovas kocsik állnak, és hirtelen megcsap a jellegzetes ló(citrom)szag, ami itt még furcsábbnak hat: a felhőkarcolók tövében végre találni egy lószarnyi természetességet.

A Central Park hűen tükrözi a természet közelségének racionális igényét. Ez az igény természetesen nem csak amerikaiakra jellemző, de az itteni parkgondozás már valószínű helyi specialitás. A természeti hatások megtervezettségét szinte minden részletben tetten lehet érni, így az egész park idegenszerűvé válik. Hogyan lehet például elgondolkodva üldögdélni, ha a szomszéd padot vagy széket porszívózzák? Hogyan lehet kedélyesen sétálni a fűben, ha állandóan arra kell figyelned, nehogy letaposdál egy mókust? Milyen tó az, amelynek közelébe nem szabad kutyát engedni, mert az a rész csak joggingolóknak kijelölt hely? A természet túltervezettsége annak eltűnéséhez vezethet – mondhatnám kissé baudrillardosan – ám a felhőkarcolók lakóinak ez a Természet, ez a Park, mert fontosságát végülis használata adja: ezen a helyen ugyanis le lehet ülni, állatokat is lehet látni, sőt kerékpározni és kocogni is lehet. Mennyi kikapcsolódás egy helyen!

A Central Park korcsolyapályáján rengeteg gyerek volt. Az itteni gyerekek szemmel láthatólag hamarabb felnőttekké válnak, mint nálunk, ezt pedig meg lehetett figyelni az arcokon, az öltözékükön, a viselkedésükben is. És egy idevágó friss hír szerint egy 6 éves michigani gyerek lelőtte egyik osztálytársát...

A Central Park keleti oldalán végighaladó hosszú sugárúton (Fifth Avenue) két híresebb múzeum is található: a Guggenheim és a The Metropolitan Museum of Art. A Guggenheimbán akkor éppen egy olyan kiállítás volt, amely a technika, média és természet egymásba fonódását, kapcsolatait igyekezte érzékeltetni. A koreai származású performer Nam June Paik a televíziót, a videót is a természet részének

tekinti, az általa bemutatott alkotások közül számomra legmaradandóbb a TV Garden (Tévékert) volt. A különböző bokrok, virágágások között televíziókészülékek bukkannak fel, mintegy jelezve, hogy a technika is természetté (és ezáltal: természetessé) vált. A technika világa ma már épp annyira nélkülözhetetlen az ember számára, mint a „klasszikus” természet. Az ember egyik nélkül sem létezhet, ezért természetet és technikát össze kell házasítania.

A jórészt helyi közpénzekből fenntartott The Metropolitan Museum of Art-ba kötelező módon nem kell jegyet váltani, csak úgynevezett ajánlott ár van, így ingyen mentem be a múzeumba. A múzeum szerkezete számomra teljesen rendezetlennek tűnt, a 16. századi bútorokat bemutató teremből egyből átbillenhetsz valamilyen egyiptomi agyagszobrokhoz, majd egy fényképkiallítás vagy Paul Klee képei után ücsöröghetsz egy kávézóban, ahol erőt gyűjtve, a múzeumi séta által elfárasztott talpaidat megpihentetve végigrohanhatsz a kaotikusan szétszórt francia impresszionista festők alkotásai és Rodin szobrai között. A múzeum kijáratánál bizalmasan rám köszönt egy (feltételezhetően képzőművész-hallgató) néger lány, amit természetesen viszonztam, ám közben rájöttem, ez az illó intimitás annak tulajdonítható, hogy azt hitte, főiskolai grafikus tanárja vagyok. Vagy mégsem?

Ha már a múzeumi élményeknél tartok, meg kell említenem a MOMA-t, azaz az 1929-ben alapított The Museum of Modern Art-ot is. A modern és jelenkori művészetre specializálódott múzeumban ottjártamkor a modernitás érzékeltetésére három tematikus kiállítás működött, a modern ember, a modernitás jelképeit megtestesítő terek és dolgok köré szerveződve. Az egyik teremben azonban egy furcsa érzés kerített hatalmába: „élőben” láthattam – az addig csak képről vagy egykori lejáról ismert – Brâncuși híres Végtelenség oszlopa című alkotását. Azért volt furcsa ez a találkozás, mert életem egy korábbi szakaszát a Zsíl-völgyében, Târgu Jiu-tól, a mester szülőhelyétől néhány tíz kilométerre töltöttem, ahol az oszlop egyik változata szintén látható. Csakhogy a nyolcvanas évek végének romániai hangulata nem sarkallt arra, hogy Târgu Jiu-ba látogassak: néha nagyon

sokat kell (időben és térben) utazni ahhoz, hogy szűkebb környezetünkre felfigyeljünk, esetleg meg is ismerjük...

New York és egyben a modernitás egyik jelképe az Empire State Building. Aki több időt tölt az amerikai metropolisban, óhatatlanul is vágyat érez arra, hogy az épületet közletről megnézzék, és hogy felmenjen a 86. emeleti kilátóba is. Gyakran elhangzik, korábban én is utaltam arra, hogy az amerikai felhőkarcolók építészetében van valami fallikus, Amerika befogadó nőiességét mintha a civilizációt megtestesítő építészet mindinkább magáévá akarná tenni. Ha ez így van, akkor az ESB tetejére mintegy fél perc alatt lifttel felérkező turistákat joggal tekinthetjük olyan „ondórészecskéknek”, akik – tekintetük által – majd ráfolynak New York testére. Fentről mindet be lehet látni, a kezdeti varázslat azonban hamar szétfoszlik: ismerőssé és ugyanakkor távoli megfoghatatlanná válik a város, ezzel párhuzamosan pedig egyfajta szürkeség is eluralkodik. Ebből a magasságból, mivel az épületek jó részének csak a szürke teteje látszik, a város inkább egyhangúnak hat. Míg lent, legalul nagy a nyüzsgés, az egészet ez a láthatatlan szürkeség borítja. Ez újabb érvként szolgálhat ahhoz, hogy a felhőkarcolók inkább éjjel élnek.

*

Amerikába nem csak odautazni, hanem onnan elutazni is érdekes. Visszainduláskor New Yorkban körülbelül olyan esős idő volt, mint odaérkezésemkor. New York komoran fogadott, azonban kissé megszelídítettük egymást, ilyenkor ragyogtunk, majd újra komoran engedett el. Talán sírt is, hiszen hullottak cseppjei.

New York ott maradt, én újra úton voltam, ám ez az utazás xeroxhangulatot idézett elő: egy-két ismerős arc is felbukkant, akikkel két héttel azelőtt egy gépen utaztunk, a Malév járat pedig ugyanazokat a happy endes filmeket játszotta le, mint akkor, arrafele. Igaz, akkor végig napsütésben utaztunk, most pedig folyamatosan sötétség volt. Mosolygás induláskor, sötétség hazafelé?

A visszaúton a repülő belsejét inkább mozinak érzékelttem, ha mozi alatt sötétség+képernyő+nézőt értünk. Mi ez, ha nem egyfajta

mobil mozi? A repülés élményéből fakadó látvány hiányát képernyők pótolják. E szimulakrumban minden egyenletes, teljesen átgondolt, annak érdekében, hogy ne gondoljunk a 11000 méteres magasságra. A repülésnek így talán nincs is varázsa, a nagy sebesség potenciális varázsát a biztonságtechnika megöli. Életem legnagyobb sebességét ülve értem el, Anglia fölött is ücsörögtem, noha sosem voltam még Angliában. A sebesség pontszerűvé teszi a világot, a cél pedig nem más, mint pontok, csomópontok közötti távolságokat rövid idő alatt megtenni. Ahogy korábban New York, most Budapest lett egy pont, újra csak repülés van, de ezt sem lehet érezni. A New York-i sötétbe elmerülni a pesti másképp-világosságba való megérkezés céljából. Hasonlít ez az érzés egy Budapest-Csíkszereda vonatozáshoz: a szürkeségbe elszenderülve akkor is az éjszaka szeli át a határt a hajnali megérkezésig.